

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні»

Виконав: студент групи СЗ-21-2
Спеціальність 232 «Соціальне
забезпечення»

Луценко Тетяна Миколаївна
(прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., доцент, завідувач
кафедри соціального забезпечення та
податкової політики – Тараненко В.Є.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____
(місце роботи)

(посада)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет _____ економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра _____ соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти _____ «Бакалавр»
Спеціальність _____ 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

« _____ » _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

_____ Луценко Тетяні Миколаївні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні»
керівник роботи _____ Тараненко Вікторія Євгенівна - к.е.н., доцент, завідувач
кафедри соціального забезпечення та податкової політики _____,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджено наказом УМСФ від « _____ » _____ 20__ р. № _____

2. Строк подання студентом роботи _____ 28.04.2025р. _____

3. Вихідні данні до роботи: монографії; періодичні видання; наукові статті;
нормативне забезпечення.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно
розробити)

1. Теоретичні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні

2. Аналіз сучасного стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні

3. Перспективи та шляхи удосконалення недержавного пенсійного
забезпечення

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових
креслень): рисунки та таблиця

6. Дата видачі завдання « _____ » _____ 20__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	Березень 2025	
2	Складання плану (змісту) роботи	Березень 2025	
3	Написання основних розділів роботи	Березень 2025	
4	Консультації з науковим керівником	Згідно з графіком консультацій	
5	Оформлення роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	Квітень 2025	
6	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	Травень 2025	
7	Задача роботи на кафедрі, попередній захист	Травень 2025	
8	Захист роботи	Червень 2025	

Студент _____ Луценко Т.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник _____ Тараненко В.Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
АНОТАЦІЯ

Луценко Т.М. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 42 сторінках, містить 1 таблицю, 5 рисунків, 5 сторінок додатків. Список використаних джерел містить 40 найменувань.

Зміст анотації:

1. Суть дослідження полягає у вивченні процесів розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні як одного з ключових інструментів модернізації пенсійної системи та підвищення соціального захисту громадян. Дослідження спрямовано на визначення головних факторів, що гальмують розвиток недержавного пенсійного забезпечення, та перспективи його вдосконалення з огляду на світовий досвід та національні реалії.

2. У межах дослідження проведено комплексний аналіз законодавчої бази, фінансових показників діяльності недержавних пенсійних фондів та рівня участі населення у системі добровільного пенсійного накопичення. Узагальнено ключові проблеми галузі, серед яких низький рівень довіри громадян, недостатня фінансова грамотність та нерозвинена нормативна база.

3. У роботі запропоновано певні заходи для заохочення розвитку недержавного пенсійного забезпечення, зокрема: вдосконалення законодавчого регулювання, запровадження державних стимулів для учасників пенсійних програм, розвиток інструментів гарантування пенсійних накопичень, активізація просвітницьких кампаній серед населення.

4. Практична цінність запропонованих заходів полягає у можливості їхнього використання для підвищення ефективності функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, збільшення рівня довіри до пенсійних інститутів та забезпечення додаткового джерела фінансової стабільності у похилому віці для громадян України.

Ключові слова: розвиток недержавного пенсійного забезпечення, пенсійні фонди, пенсійні накопичення, фінансова грамотність, соціальний захист.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
UNIVERSITY OF CUSTOMS AND FINANCE

ABSTRACT

Lutsenko T.M. Development of non-state pension provision in Ukraine.

Qualification work for the degree of higher education "Bachelor" in specialty 232 "Social Security". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The qualification work consists of an introduction, 3 chapters, and conclusions. The work is presented on 42 pages, contains 1 table, 5 figures, and 5 pages of appendices. The list of sources used contains 40 items.

Contents of the annotation:

1. The essence of the study is to study the processes of development of non-state pension provision in Ukraine as one of the key tools for modernizing the pension system and increasing social protection of citizens. The study is aimed at identifying the main factors hindering the development of non-state pension provision and the prospects for its improvement in light of global experience and national realities.

2. The study conducted a comprehensive analysis of the legislative framework, financial indicators of non-state pension funds and the level of population participation in the voluntary pension savings system. The key problems of the industry were summarized, including the low level of public trust, insufficient financial literacy and an underdeveloped regulatory framework.

3. The work proposed certain measures to encourage the development of non-state pension provision, in particular: improving legislative regulation, introducing state incentives for participants in pension programs, developing instruments to guarantee pension savings, and intensifying educational campaigns among the population.

4. The practical value of the proposed measures lies in the possibility of their use to increase the efficiency of the functioning of the non-state pension system, increase the level of trust in pension institutions and provide an additional source of financial stability in old age for citizens of Ukraine.

Keywords: development of non-state pension provision, pension funds, pension savings, financial literacy, social protection.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	7
1.1. Сутність, принципи та функції недержавного пенсійного забезпечення	7
1.2. Світовий досвід та законодавче регулювання недержавного пенсійного забезпечення в Україні	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	20
2.1. Структура, особливості діяльності та динаміка розвитку недержавних пенсійних фондів.....	20
2.2. Аналіз передумов виникнення проблеми та обмеження розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні	27
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	33
3.1. Напрями підвищення ефективності діяльності та залучення населення до НПФ	33
3.2. Розвиток інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів як фактор їхньої стійкості	38
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ВСТУП

В умовах демографічних змін, що супроводжуються старінням населення та зростанням навантаження на солідарну пенсійну систему, питання розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні набуває особливої значущості. Світова практика доводить ефективність багаторівневих пенсійних систем, де недержавні пенсійні фонди (НПФ) відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості громадян після виходу на пенсію. В Україні система недержавного пенсійного забезпечення функціонує з 2004 року, проте її розвиток залишається обмеженим через низку економічних, законодавчих та соціальних чинників.

Значний внесок у вивчення питань недержавного пенсійного забезпечення зробили такі українські науковці, як О. Амоша, І. Луніна, Л. Козоріз, які аналізують соціально-економічні аспекти функціонування НПФ. З-поміж зарубіжних дослідників варто відзначити праці О. Бланшара, який розглядає роль приватних пенсійних фондів у макроекономічній стабільності, та М. Фельдштейна, який досліджував вплив пенсійних накопичень на економічне зростання. Праці В. Бодо і Дж. Йовановича присвячені питанням ефективного управління пенсійними активами та розподілу інвестиційних ризиків. В Україні дослідження також проводяться в межах аналітичних центрів, зокрема Національного інституту стратегічних досліджень та Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Об'єкт дослідження – система недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Предмет дослідження – механізми функціонування, проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Мета дослідження – визначити сучасний стан, проблеми та шляхи удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні на основі аналізу теоретичних підходів та світового досвіду.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- визначити сутність, принципи та функції недержавного пенсійного забезпечення;
- проаналізувати світовий досвід та законодавче регулювання недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- дослідити структуру, особливості діяльності та динаміку розвитку недержавних пенсійних фондів;
- виявити основні проблеми та обмеження розвитку НПФ в Україні;
- розробити рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності НПФ та залучення населення до недержавного пенсійного забезпечення;
- оцінити роль інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів у забезпеченні їхньої стійкості.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез для вивчення теоретичних аспектів; порівняльний аналіз для оцінки міжнародного досвіду; статистичні методи для аналізу динаміки розвитку НПФ.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про механізми функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні та обґрунтуванні заходів щодо його розвитку. Отримані результати можуть бути використані для удосконалення пенсійної політики держави, зокрема в аспекті стимулювання громадян до участі у недержавному пенсійному забезпеченні та посилення надійності НПФ.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність, принципи та функції недержавного пенсійного забезпечення

Недержавне пенсійне забезпечення – це система добровільного накопичення пенсійних коштів, яка функціонує паралельно з державною пенсійною системою та спрямована на формування додаткового доходу громадян після досягнення пенсійного віку. Основною метою цієї системи є забезпечення фінансової стабільності людей у посттрудовий період шляхом акумулювання та інвестування пенсійних внесків, що здійснюються самими громадянами, їхніми роботодавцями або іншими третіми особами [1].

Основними суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банки, які надають відповідні послуги з накопичення та управління пенсійними активами. НПФ здійснюють свою діяльність відповідно до законодавчих норм та під наглядом державних регуляторних органів, що забезпечує їхню стабільність і надійність.

Система недержавного пенсійного забезпечення базується на добровільній участі, що відрізняє її від обов'язкової солідарної пенсійної системи. Вона передбачає можливість самостійного вибору пенсійної програми, розміру внесків і строку накопичення коштів, що сприяє гнучкості та індивідуальному підходу до формування майбутньої пенсії [2].

Характерною особливістю цієї системи є довгостроковий характер накопичень, оскільки кошти учасників інвестуються у фінансові інструменти для забезпечення їхнього зростання та збереження купівельної спроможності. Інвестиційні ризики залежать від стратегії управління активами пенсійного фонду, макроекономічної ситуації та рівня фінансової грамотності населення.

В умовах сучасного економічного розвитку недержавне пенсійне забезпечення виступає важливим елементом соціально-економічної політики держави, оскільки сприяє зменшенню навантаження на державний пенсійний фонд, стимулює розвиток фондового ринку та підвищує фінансову незалежність громадян у літньому віці.

Історичний розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення сягає глибокої давнини, коли існували різні форми підтримки людей похилого віку. У Стародавньому Римі та Греції забезпечення старості здійснювалося через громадські каси взаємодопомоги, де кошти накопичувалися для підтримки членів спільноти. Подібні форми соціальної підтримки були поширені також у середньовічній Європі, де гільдії та церковні організації опікувалися забезпеченням своїх членів після завершення трудової діяльності.

У XIX столітті, з розвитком промисловості та урбанізації, почали з'являтися перші організовані пенсійні системи, зокрема корпоративні пенсійні програми, які фінансувалися роботодавцями для своїх працівників. Піонерами у впровадженні таких схем стали Великобританія, Німеччина та США. В Німеччині канцлер Отто фон Бісмарк у 1889 році запровадив першу державну пенсійну систему, яка містила елементи як обов'язкового, так і добровільного пенсійного забезпечення [3].

У XX столітті недержавне пенсійне забезпечення набуло особливого значення через демографічні зміни та необхідність диверсифікації джерел пенсійного доходу. У країнах із розвинутою ринковою економікою активно створювалися недержавні пенсійні фонди, які функціонували на основі накопичувального принципу та забезпечували громадянам додатковий рівень фінансового захисту. Значний розвиток ця система отримала у США завдяки запровадженню 401(k) планів у 1978 році, що стимулювали добровільне накопичення пенсійних коштів за підтримки роботодавців.

401(k) — це тип пенсійного накопичувального плану у США, який дозволяє працівникам відкладати частину своєї заробітної плати на пенсію на спеціальний рахунок із податковими пільгами. Цей механізм було

запроваджено у 1978 році через поправку до Податкового кодексу США (параграф 401(k)), що дало можливість працівникам робити внески до пенсійного фонду до сплати податку на доходи, тобто зменшуючи базу оподаткування [4].

Кошти у 401(k) плані інвестуються у різні фінансові інструменти, переважно у пайові фонди (mutual funds), облігації, акції та інші активи, обрані самим працівником або згідно з політикою роботодавця. Зазвичай роботодавці також роблять додаткові внески — повністю або частково «підтягуючи» суму внеску працівника (наприклад, 50% від внесків працівника до певної межі), що стимулює участь у програмі [5].

Виведення коштів до досягнення пенсійного віку (59,5 років) карається штрафами, хоча передбачено низку винятків (у випадках важкої хвороби, купівлі першого житла тощо). Після досягнення встановленого віку можна почати отримувати пенсійні виплати, які вже підлягають оподаткуванню.

В Україні система недержавного пенсійного забезпечення почала формуватися після здобуття незалежності, коли стало зрозуміло, що солідарна пенсійна система не здатна забезпечити належний рівень пенсійних виплат. У 2004 році був ухвалений Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення", який визначив правові засади функціонування недержавних пенсійних фондів та інших фінансових установ у цій сфері. На сьогодні розвиток цієї системи залишається обмеженим через економічну нестабільність, низький рівень довіри населення до фінансових установ та недостатню підтримку з боку держави.

Сучасний етап розвитку недержавного пенсійного забезпечення характеризується спробами інтеграції міжнародного досвіду та вдосконалення нормативно-правової бази. Перспективи подальшого розвитку пов'язані з підвищенням рівня фінансової грамотності громадян, удосконаленням механізмів державного контролю та створенням сприятливих умов для залучення широких верств населення до системи добровільного пенсійного накопичення [6].

Принципи функціонування недержавного пенсійного забезпечення визначають основні підходи до організації цієї системи, забезпечуючи її ефективність, стабільність та довіру громадян. Вони формуються на основі міжнародного досвіду, нормативно-правових актів та соціально-економічних реалій кожної країни. Добровільність участі означає, що кожен громадянин самостійно приймає рішення щодо вступу до системи недержавного пенсійного забезпечення, вибору пенсійного фонду та розміру внесків. Це відрізняє недержавну пенсійну систему від обов'язкової солідарної, в якій страхові внески є фіксованими та примусовими для всіх працюючих осіб.

Принцип накопичувальності є фундаментальним для недержавного пенсійного забезпечення. Внески учасників протягом тривалого часу акумулюються на їхніх індивідуальних рахунках і вкладаються у фінансові інструменти, що дозволяє забезпечити приріст пенсійного капіталу. Ефективне управління активами НПФ сприяє збереженню та примноженню пенсійних коштів, зменшуючи залежність громадян від державного фінансування.

Принцип гарантованості та захисту пенсійних накопичень передбачає, що кошти учасників мають бути захищені від фінансових ризиків, зловживань та неефективного управління. Це досягається через встановлення чітких нормативів діяльності пенсійних фондів, запровадження механізмів державного нагляду та контролю, а також систему страхування пенсійних активів.

Принцип справедливості забезпечує рівні умови для всіх учасників системи незалежно від рівня доходів, віку чи соціального статусу. Розмір майбутньої пенсії залежить від суми зроблених внесків та результатів інвестування, що стимулює відповідальність громадян за власне фінансове майбутнє. Принцип прозорості що передбачає відкритість інформації про діяльність НПФ, розмір інвестиційного доходу, структуру активів та ризики. Учасники системи повинні мати доступ до достовірних даних про стан своїх

накопичень, що підвищує рівень довіри до недержавного пенсійного забезпечення та сприяє його розвитку [7].

Функції недержавного пенсійного забезпечення відіграють важливу роль у формуванні стабільної фінансової та соціальної системи держави. Вони охоплюють широкий спектр економічних та соціальних аспектів, сприяючи підвищенню рівня життя громадян після виходу на пенсію та забезпеченню довгострокової стійкості пенсійної системи.

Накопичувальна функція забезпечує поступове формування пенсійного капіталу протягом трудової діяльності людини. Це дозволяє громадянам самостійно створювати додаткове джерело доходу на пенсійний період, що доповнює виплати із солідарної системи. Накопичувальна функція стимулює довгострокові заощадження, що позитивно впливає на макроекономічні показники.

Інвестиційна функція полягає у розміщенні акумульованих пенсійних коштів у різні фінансові інструменти, такі як цінні папери, банківські депозити та інші активи. Це сприяє розвитку фінансового ринку, забезпечує додаткове джерело інвестицій у національну економіку та підтримує економічне зростання. Грамотне управління пенсійними активами сприяє збереженню і примноженню накопичень учасників системи.

Соціальна функція реалізується через забезпечення гідного рівня життя громадян у старості, зменшення ризику бідності серед літніх людей і скорочення фінансового навантаження на державний бюджет. Недержавне пенсійне забезпечення дозволяє людям краще планувати своє фінансове майбутнє та забезпечує додатковий соціальний захист, особливо в умовах нестабільності державної пенсійної системи [8].

Розподільча функція пов'язана з перерозподілом фінансових ресурсів у часі. Протягом активного трудового періоду особа накопичує кошти, які згодом використовуються у пенсійному віці. Це сприяє фінансовій рівновазі та дозволяє зменшити навантаження на молодше покоління платників податків, які фінансують державну пенсійну систему.

Стабілізаційна функція проявляється у зменшенні ризиків фінансової нестабільності внаслідок демографічних змін та економічних криз. Оскільки система недержавного пенсійного забезпечення базується на особистих накопиченнях, вона менш вразлива до негативних тенденцій, пов'язаних зі старінням населення, ніж солідарна система. Це робить її важливим елементом стійкого розвитку соціально-економічної моделі держави.

Недержавне пенсійне забезпечення є важливою складовою загальної пенсійної системи України, доповнюючи її та забезпечуючи громадянам можливість формування додаткового доходу після виходу на пенсію. Його взаємозв'язок із державною системою полягає у розподілі функцій між обов'язковими та добровільними механізмами пенсійного накопичення, що дозволяє збалансувати фінансове навантаження на державу та створити умови для підвищення рівня пенсійного забезпечення.

Загальна пенсійна система України базується на трирівневій моделі, де перший рівень представлений солідарною системою, другий — обов'язковим накопичувальним страхуванням (яке поки що не запроваджене на повну), а третій рівень — добровільним недержавним пенсійним забезпеченням. Останній рівень відіграє особливу роль у тому, що він надає громадянам можливість самостійно накопичувати пенсійні кошти, використовуючи фінансові інструменти, що дозволяють отримати додатковий інвестиційний дохід.

Недержавне пенсійне забезпечення зменшує навантаження на державну пенсійну систему, оскільки дає можливість частково компенсувати низький рівень пенсійних виплат у солідарній системі. Через демографічні зміни, старіння населення та зменшення кількості працюючих осіб, солідарна система стикається зі значними фінансовими проблемами. Недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банківські пенсійні програми допомагають розподілити ризики та зробити пенсійне забезпечення більш стійким [9].

Нормативно-правове регулювання визначає порядок функціонування всіх рівнів пенсійної системи. Держава здійснює нагляд за діяльністю недержавних пенсійних фондів, встановлюючи вимоги щодо їхньої фінансової прозорості, інвестиційної політики та захисту прав учасників. У недержавному пенсійному забезпеченні пенсійні виплати залежать не від державних гарантій, а від ефективності управління накопиченими коштами.

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення може стати важливим чинником фінансової стабільності пенсійної системи України. За умови стимулювання населення до участі в накопичувальних програмах, зниження податкового навантаження на пенсійні внески та підвищення фінансової грамотності громадян можна досягти ефективного функціонування трирівневої моделі, що забезпечить гідний рівень життя пенсіонерів у майбутньому.

Отже, недержавне пенсійне забезпечення є добровільною накопичувальною системою, що доповнює загальну пенсійну систему України та сприяє фінансовій стабільності громадян після виходу на пенсію. Воно ґрунтується на принципах добровільності, накопичувальності, гарантування захисту пенсійних коштів, справедливості та прозорості, що забезпечує ефективне управління пенсійними активами. Основними функціями цієї системи є накопичувальна, інвестиційна, соціальна, розподільча та стабілізаційна, які сприяють економічному розвитку та підвищенню рівня добробуту населення. Взаємозв'язок недержавного пенсійного забезпечення із загальною пенсійною системою України проявляється у трирівневій моделі, де воно виконує роль додаткового джерела пенсійних виплат, знижуючи навантаження на солідарну систему та підвищуючи фінансову стійкість пенсійної системи країни.

1.2. Світовий досвід та законодавче регулювання недержавного пенсійного забезпечення в Україні

У світовій практиці існує кілька основних моделей недержавного пенсійного забезпечення, які відрізняються за структурою, джерелами фінансування та рівнем державного регулювання. Ці моделі формуються залежно від економічних умов, демографічної ситуації та соціальної політики кожної країни, проте всі вони спрямовані на забезпечення додаткових пенсійних виплат громадянам.

Англосаксонська модель діє у США, Великобританії, Канаді та Австралії. Вона ґрунтується на принципах ринкової економіки та добровільної участі працівників у пенсійних програмах, які здебільшого фінансуються роботодавцями. У США існують програми типу 401(k), що дозволяють працівникам самостійно накопичувати пенсійні кошти зі співфінансуванням від роботодавця. Основний акцент робиться на інвестиційну діяльність пенсійних фондів, що дозволяє збільшувати розмір майбутніх пенсій [10].

Європейська модель, представлена у Німеччині, Франції та Нідерландах, поєднує елементи обов'язкового та добровільного накопичення. У більшості країн ЄС недержавне пенсійне забезпечення активно підтримується державою через податкові пільги та субсидії. У Нідерландах значну роль відіграють професійні пенсійні фонди, які адмініструють пенсійні накопичення в межах трудових угод. Ця модель характеризується більш жорстким регулюванням і високим рівнем соціального захисту [11].

Скандинавська модель, поширена у Швеції, Данії та Норвегії, відрізняється тим, що в ній велика роль відводиться соціальним гарантіям і рівномірному розподілу доходів серед населення. Недержавні пенсійні програми в цих країнах є обов'язковими для значної частини населення та доповнюють державні пенсійні виплати. У Швеції діє система преміальних пенсій, де частина внесків вкладається у спеціальні інвестиційні фонди, що дає можливість отримувати додатковий прибуток.

Азійська модель, що характерна для Японії, Південної Кореї та Сінгапуру, базується на поєднанні індивідуального накопичення та державного контролю. У Сінгапурі діє Центральний резервний фонд, який

виконує функції як державного, так і приватного пенсійного забезпечення, де накопичення можуть використовуватися не лише на пенсію, а й на освіту чи купівлю житла. У Японії значну роль відіграють корпоративні пенсійні програми, що активно підтримуються роботодавцями.

Латиноамериканська модель, зокрема в Чилі, Аргентині та Мексиці, орієнтована на приватне пенсійне страхування. Найвідомішим прикладом є чилійська система, запроваджена у 1980-х роках, яка передбачає обов'язкові пенсійні внески до приватних фондів (AFP) [12]. Така модель дозволяє значно зменшити навантаження на державний бюджет, проте вразлива до фінансових криз через залежність від ринку капіталів.

Різні моделі недержавного пенсійного забезпечення демонструють, що ефективність системи залежить від рівня економічного розвитку, законодавчого регулювання та довіри громадян до фінансових установ. Успішний досвід зарубіжних країн може бути використаний для вдосконалення української системи пенсійного забезпечення, зокрема через впровадження податкових стимулів, підвищення рівня фінансової грамотності населення та вдосконалення механізмів державного контролю.

Досвід розвинених країн у сфері регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів є важливим орієнтиром для багатьох держав, що прагнуть вдосконалити свої пенсійні системи. Чітке та ефективне регулювання діяльності таких фондів сприяє прозорості їх функціонування та захисту прав учасників [13].

У США основним механізмом регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів є Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) та Федеральна корпорація зі страхування депозитів (FDIC), які забезпечують захист пенсійних накопичень від фінансових ризиків. У рамках системи 401(k), яка є однією з найбільш поширених у країні, роботодавці зобов'язані надавати чітку інформацію про інвестиційні можливості та ризики для учасників фонду. Крім того, законодавство США вимагає від пенсійних фондів регулярно звітувати

про свою діяльність, що забезпечує високий рівень прозорості та зниження ризиків зловживань [14].

У Великій Британії регулювання пенсійних фондів здійснюється через Пенсійний регулятор (The Pensions Regulator), який визначає вимоги до управління фондами та контролює виконання стандартів щодо інвестиційної політики, збору та використання пенсійних коштів. Британське законодавство також вимагає від пенсійних фондів проводити регулярні аудити та забезпечувати учасникам доступ до інформації про стан їхніх накопичень. Важливою частиною є також надання гарантій в разі банкрутства пенсійного фонду через систему компенсацій.

Німеччина має комплексну систему регулювання, що включає як державне, так і приватне пенсійне забезпечення. Німецькі пенсійні фонди підлягають нагляду з боку Федеральної служби з нагляду за фінансовими ринками (BaFin), яка контролює дотримання законодавчих норм щодо інвестиційної діяльності, управління активами та захисту прав учасників. Важливою особливістю є також участь профспілок та інших соціальних інститутів у забезпеченні прозорості та контролю за діяльністю пенсійних фондів.

У Нідерландах пенсійні фонди є ключовим елементом пенсійної системи. Роль державного регулювання здійснює Нідерландське управління з нагляду за пенсіями (Dutch Pension Supervisory Authority), яке контролює діяльність понад 150 пенсійних фондів. Вимоги до цих фондів включають обов'язкову диверсифікацію інвестицій та надання учасникам точних даних про результати їхнього інвестування. Законодавство Нідерландів передбачає стійкість пенсійних фондів, що забезпечує їх здатність виплачувати пенсії в разі фінансових криз.

У Швеції також діє система, яка поєднує обов'язкові та добровільні накопичення. Пенсійні фонди знаходяться під наглядом Шведської фінансової наглядової установи (Finansinspektionen), яка регулює їх інвестиційну діяльність та забезпечує відповідність міжнародним стандартам. У країні

широко використовуються державні інвестиційні схеми, що дозволяють громадянам накопичувати додаткові пенсійні кошти через приватні інвестиційні фонди.

Досвід цих країн свідчить, що успішне регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів можливе за умови чіткої нормативно-правової бази, прозорості інформації для учасників та ефективного нагляду з боку державних органів. Ключовими факторами є також забезпечення довіри до пенсійних фондів через страхування активів, гарантії для учасників та надання їм широкого доступу до даних про управління їхніми коштами.

Правове регулювання недержавного пенсійного забезпечення в Україні базується на Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та низці нормативно-правових актів, які визначають порядок створення, функціонування та державного нагляду за діяльністю недержавних пенсійних фондів (НПФ). Діяльність НПФ контролюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), яка відповідає за дотримання законодавчих вимог щодо інвестиційної політики, управління активами та захисту інтересів учасників. Важливу роль у регулюванні відіграє також Національний банк України, який контролює операції банківських установ, що виконують функції збереження пенсійних активів [15].

Добровільний характер участі у системі недержавного пенсійного забезпечення суттєво відрізняє його від практики багатьох розвинених країн, де такі програми мають частково обов'язковий характер або суттєві податкові стимули. В Україні передбачено три типи недержавних пенсійних фондів: відкриті, корпоративні та професійні, що дає змогу громадянам та роботодавцям вибирати оптимальну модель накопичення. Система регулювання НПФ в Україні поки що недостатньо розвинена з точки зору контролю за їхньою фінансовою стійкістю та прозорістю діяльності.

У міжнародній практиці регулювання недержавного пенсійного забезпечення часто передбачає жорсткіші вимоги до диверсифікації інвестицій, фінансової стійкості та звітності пенсійних фондів. В країнах

Європейського Союзу діє Директива IORP (Institutions for Occupational Retirement Provision), яка встановлює єдині стандарти для діяльності професійних пенсійних фондів, включаючи вимоги до мінімального капіталу, структури управління та розкриття інформації для учасників. У США та Канаді великого значення набувають механізми гарантування пенсійних виплат через державні страхові фонди, які страхують ризики банкрутства НПФ.

Порівняно з міжнародними стандартами, українське законодавство має кілька недоліків, що обмежують ефективність функціонування недержавних пенсійних фондів. Насамперед, відсутність розвиненої системи гарантування пенсійних накопичень знижує довіру громадян до недержавного пенсійного забезпечення. Також законодавство України має обмежені податкові стимули для роботодавців та громадян, що призводить до низького рівня участі населення у пенсійних програмах. Недостатній рівень контролю за інвестиційною діяльністю НПФ створює ризики неефективного управління активами.

Перспективи адаптації українського законодавства до сучасних міжнародних підходів включають посилення державного нагляду за діяльністю недержавних пенсійних фондів, створення механізму гарантування виплат, а також розширення податкових пільг для учасників системи. Важливим кроком є впровадження стандартів ЄС щодо прозорості звітності, що дозволить підвищити рівень довіри до недержавного пенсійного забезпечення. Варто розглянути можливість поступового запровадження часткової обов'язковості накопичувальних пенсій для певних категорій працівників, що сприятиме збільшенню загального рівня пенсійних накопичень у країні [16].

Отже, світовий досвід недержавного пенсійного забезпечення демонструє ефективні моделі регулювання, що ґрунтуються на жорсткому контролі інвестиційної діяльності, обов'язковій диверсифікації активів, прозорості звітності та механізмах гарантування виплат, як це реалізовано у

США, Великій Британії, Німеччині, Нідерландах і Швеції. Водночас українське законодавство має низку недоліків, зокрема відсутність ефективної системи захисту пенсійних накопичень, обмежені податкові стимули та недостатній рівень контролю за діяльністю НПФ. Порівняння українських норм із міжнародними стандартами свідчить про необхідність удосконалення правового регулювання, зокрема через гармонізацію із законодавством ЄС, посилення державного нагляду, запровадження гарантій виплат та розширення податкових пільг для залучення більшої кількості учасників до системи недержавного пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Структура, особливості діяльності та динаміка розвитку недержавних пенсійних фондів

Недержавні пенсійні фонди в Україні поділяються на три основні типи: відкриті, корпоративні та професійні, що дозволяє забезпечити гнучкість у виборі пенсійної програми відповідно до потреб різних категорій населення. Кожен із цих фондів має свої особливості організації, управління та залучення учасників, що впливає на ефективність їхньої діяльності та рівень довіри громадян до системи недержавного пенсійного забезпечення.

Рис. 2.1. Структура НФП в Україні за типами

Джерело: складено/побудовано за даними [6]

Відкриті пенсійні фонди є найбільш універсальним типом, оскільки вони доступні для всіх громадян незалежно від місця роботи, професії чи соціального статусу. Такі фонди можуть залучати як фізичних осіб, так і юридичних осіб, що дозволяє роботодавцям робити пенсійні внески за своїх працівників. Управління активами здійснюють компанії з управління активами (КУА), а кошти інвестуються в різні фінансові інструменти для отримання доходу, що забезпечує довгострокове зростання пенсійних накопичень учасників [17].

Корпоративні пенсійні фонди створюються за ініціативою одного або декількох роботодавців і призначені для працівників певного підприємства або групи підприємств. Такі фонди є важливим інструментом соціальної політики роботодавця, адже сприяють підвищенню лояльності працівників та їхньому фінансовому забезпеченню після виходу на пенсію. Учасниками корпоративного фонду можуть бути лише працівники компаній-засновників, що відрізняє їх від відкритих НПФ [18]. Роботодавець має можливість здійснювати регулярні внески до фонду, а працівники можуть додатково перераховувати власні кошти, що дозволяє їм накопичувати більшу пенсію.

Професійні пенсійні фонди призначені для окремих категорій працівників, об'єднаних за професійною ознакою. Це можуть бути працівники певної галузі, наприклад, будівництва, транспорту, медицини чи освіти. Такі фонди створюються професійними об'єднаннями, асоціаціями або галузевими організаціями та працюють на засадах добровільної участі. Основною перевагою професійних пенсійних фондів є можливість розробки спеціалізованих пенсійних програм, що враховують особливості зайнятості у певній галузі, зокрема важкі умови праці чи високий рівень професійних ризиків.

Кожен із цих типів недержавних пенсійних фондів виконує важливу роль у розширенні можливостей пенсійного забезпечення громадян України. Відкриті фонди забезпечують широкий доступ до системи накопичувальних пенсій, корпоративні – сприяють соціальній відповідальності роботодавців, а професійні – враховують особливі потреби певних професійних груп. Ефективний розвиток усіх трьох типів НПФ є необхідною умовою для підвищення рівня пенсійних накопичень і створення стійкої багаторівневої пенсійної системи [6].

Діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та іншими нормативно-правовими актами, що визначають порядок створення, управління, інвестування активів і контролю за діяльністю фондів. НПФ

функціонують як неприбуткові організації, метою яких є накопичення пенсійних внесків, їхнє інвестування та забезпечення виплат учасникам після досягнення пенсійного віку або настання інших передбачених законодавством умов.

Система управління НПФ передбачає три ключові суб'єкти: рада фонду, адміністратор пенсійного фонду та компанія з управління активами. Рада фонду є органом, що приймає стратегічні рішення щодо діяльності фонду, визначає його політику та контролює дотримання інтересів учасників. До складу ради можуть входити представники засновників фонду, роботодавців та інших зацікавлених сторін, що забезпечує баланс між інтересами всіх учасників.

Адміністратор пенсійного фонду виконує функції обліку учасників, реєстрації внесків, контролю за надходженнями та організації виплат. Він також відповідає за ведення звітності перед регуляторними органами, забезпечує інформаційну взаємодію між учасниками, роботодавцями та іншими суб'єктами системи. Оскільки адміністратор відіграє центральну роль у функціонуванні НПФ, його діяльність підлягає державному нагляду для забезпечення прозорості та дотримання прав учасників.

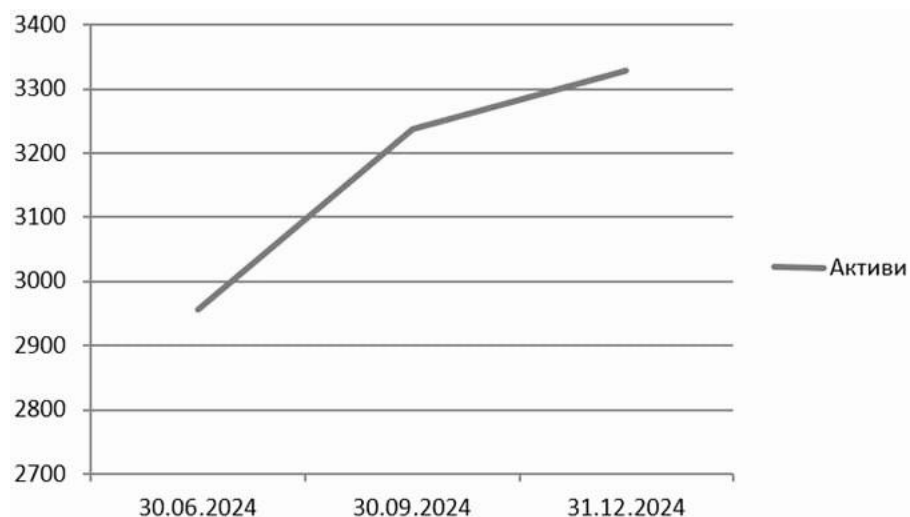

Рис. 2.2. Динаміка активів НПФ у 2024 році

Джерело: складено/побудовано за даними [2]

Компанії з управління активами займаються інвестуванням коштів НПФ відповідно до встановлених законодавством вимог та політики фонду. Вони приймають рішення щодо розміщення активів у різні фінансові інструменти, такі як державні облігації, корпоративні цінні папери, банківські депозити та інші дозволені активи. Основним завданням КУА є забезпечення стабільного приросту пенсійних накопичень при мінімізації ризиків, що вимагає високого рівня професійного управління та дотримання принципів диверсифікації інвестиційного портфеля.

Нагляд за діяльністю НПФ в Україні здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, яка контролює дотримання вимог законодавства, перевіряє фінансову звітність фондів та здійснює ліцензування суб'єктів ринку. Національний банк України та Міністерство соціальної політики здійснюють контроль за окремими аспектами функціонування системи пенсійного забезпечення. Ефективний нагляд сприяє зниженню ризиків зловживань та фінансової нестабільності, що є важливим фактором підвищення довіри до НПФ серед населення.

Динаміка розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні свідчить про поступове зростання та зміцнення цього сегмента фінансового ринку. Станом на 31 грудня 2024 року загальна чиста вартість активів (ЧВА) 49 НПФ становила 3328,89 млн грн, що на 39,27 млн грн більше порівняно з попереднім місяцем. Це вказує на стабільне накопичення пенсійних коштів та ефективне управління активами [19].

Таблиця 2.1

Найбільші НПФ за активами та кількістю учасників

Назва фонду	Активи (тис. грн)	Кількість учасників	Дохідність у 2023 році (%)
НПФ НБУ	2 255 200	12 648	20,68
"ОТП Пенсія"	562 759	64 097	17,6
"Приватфонд"	477 258	51 175	14,07

Укрексімбанк	421 554	6 205	20,42
"Емерит-Україна"	304 661	69 341	19,36
"Династія"	252 425	42 015	21,3

Джерело: складено/побудовано за даними [1]

Кількість учасників НПФ також демонструє позитивну динаміку. Станом на 30 червня 2021 року загальна кількість учасників становила 888,3 тис. осіб, що перевищує показник 2020 року (879,9 тис. осіб). Зростання кількості учасників свідчить про підвищення довіри населення до системи недержавного пенсійного забезпечення та усвідомлення важливості додаткових пенсійних накопичень.

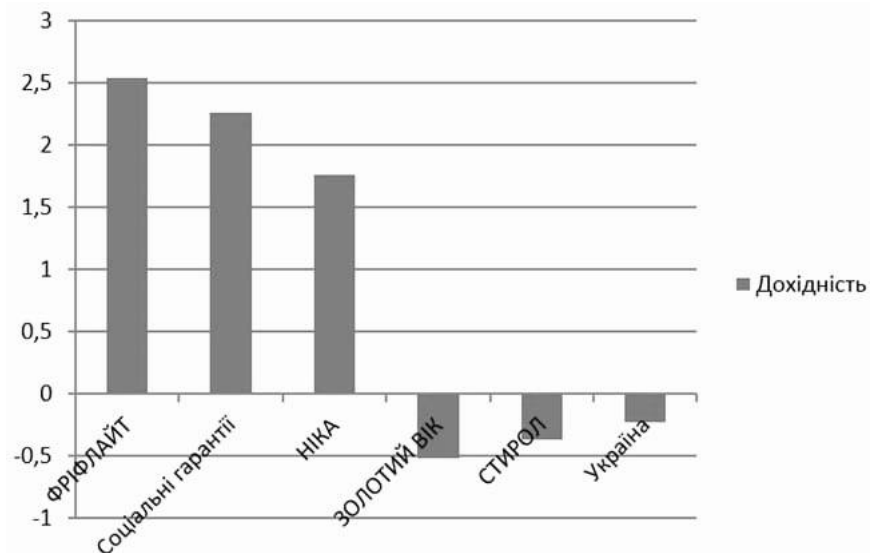

Рис. 2.3. Доходність фондів у грудні 2024

Джерело: складено/побудовано за даними [2]

Варто відзначити, що активи окремих НПФ досягли значних обсягів. Наприклад, недержавний пенсійний фонд «ОТП Пенсія» у лютому 2024 року перетнув межу в 500 млн грн за розміром активів, що становить близько 18% від загальних активів відкритих НПФ в Україні. Цей показник підкреслює ефективність роботи фонду та його привабливість для вкладників.

Проте, не всі НПФ демонструють однакові результати. Серед 58 діючих фондів, 19 мають активи, що не перевищують одного мільйона гривень. Це

свідчить про необхідність подальшого розвитку та консолідації ринку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів в Україні спрямована на забезпечення стабільного приросту пенсійних накопичень учасників шляхом диверсифікації вкладень у різні фінансові інструменти. Основними об'єктами інвестування є облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), банківські депозити, корпоративні та муніципальні облігації, акції підприємств, а також інвестиції в нерухомість.

ОВДП традиційно займають значну частку в портфелях НПФ через їхню надійність та державні гарантії [20]. Наприклад, корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України (КНПФ НБУ) у листопаді 2023 року отримав фінансовий результат у розмірі 36,5 млн грн, значна частина якого була сформована доходами від портфеля ОВДП та депозитів. Фонд поступово збільшував частку облігацій із довшими строками обігу та вищими відсотковими ставками, що сприяло зростанню відсоткових доходів [21].

Банківські депозити також є важливим інструментом для НПФ. Вони забезпечують передбачуваний дохід при відносно низькому рівні ризику. У вересні 2023 року недержавний пенсійний фонд «ОТП Пенсія» переклав кошти в державний Укргазбанк на суму 10,4 млн грн, а також здійснив вкладення в інші банки, такі як Агропросперіс, Укрексімбанк та Сенс Банк, з метою оптимізації дохідності та збереження капіталу.

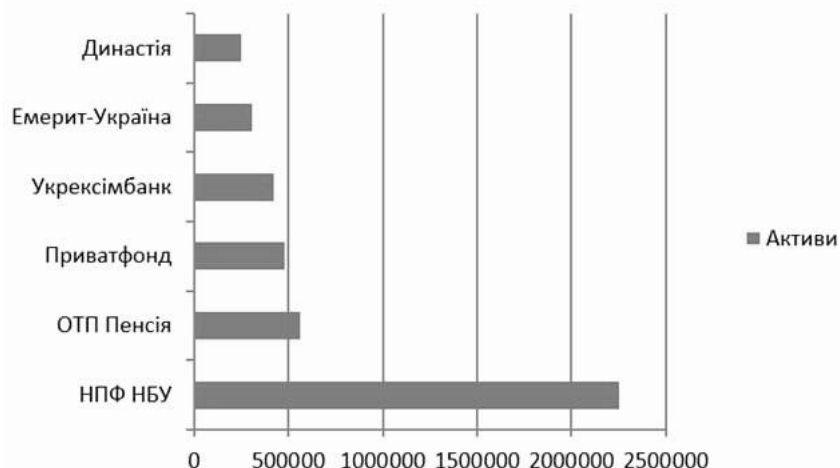

Рис. 2.4. Найбільші НПФ за активами

Джерело: складено/побудовано за даними [6]

Інвестиції в акції підприємств становлять меншу частку портфельів НПФ через вищий рівень ризику та волатильність ринку. У вересні 2023 року фонд «ОТП Пенсія» зменшив частку акцій у своєму портфелі з 2,5% до 2,2%, що свідчить про обережний підхід до цього класу активів. У вересні 2023 року індекс Української біржі зріс на 36,1%, що вказує на потенціал отримання високого доходу від акцій, але з відповідними ризиками.

Муніципальні облігації можуть складати до 20% портфеля НПФ. Історично цей інструмент мав негативну репутацію через відсутність належного регулювання та рейтингової оцінки. З часом ситуація покращилася, і муніципальні позики почали реєструватися Державною комісією з цінних паперів та отримувати рейтинги, що підвищило їхню привабливість для інвесторів.

Інвестиції в нерухомість також присутні в портфелях деяких НПФ. КНПФ НБУ у листопаді 2023 року отримав 88 тис. грн фінансового результату від здавання в оренду інвестиційної нерухомості, що, хоча і є незначною часткою в загальних доходах, сприяє диверсифікації джерел прибутку [22].

Отже, НПФ в Україні поділяються на відкриті, корпоративні та професійні, кожен із яких має свої особливості функціонування та цільову аудиторію. Управління фондами здійснюється адміністраторами та компаніями з управління активами, а державний нагляд забезпечує контроль за їхньою діяльністю. Динаміка розвитку НПФ демонструє позитивні тенденції: кількість фондів і учасників поступово зростає, а обсяг пенсійних активів щороку збільшується, досягаючи 4,5 млрд грн у 2023 році. Інвестиційна політика НПФ спрямована на диверсифікацію активів, основними напрямками вкладень залишаються державні облігації, банківські депозити та корпоративні облігації. Проте рівень залучення населення до системи недержавного пенсійного забезпечення залишається низьким, що потребує додаткових стимулів і підвищення фінансової грамотності громадян.

2.2. Аналіз передумов виникнення проблеми та обмеження розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Недержавні пенсійні фонди в Україні стикаються з проблемою недостатнього рівня довіри з боку населення, що значною мірою зумовлено історичними факторами, економічною нестабільністю та відсутністю ефективних механізмів гарантування збереження пенсійних накопичень. Населення побоюється, що внесені кошти можуть бути втрачені через банкрутство фондів, недостатній державний контроль або економічні кризи. Негативний досвід фінансових пірамід 1990-х років та нестабільність банківської системи також сприяють формуванню скептичного ставлення до довгострокових фінансових інструментів, зокрема до добровільних пенсійних накопичень [23].

Низька популярність системи добровільного пенсійного забезпечення пояснюється відсутністю у населення мотивації робити внески, оскільки люди не впевнені у стабільності системи та довгостроковій вигоді від участі у ній. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, станом на 2023 рік лише близько 5% економічно активного населення є учасниками НПФ. Це значно нижче, ніж у країнах із розвиненими пенсійними системами, де рівень участі у добровільних пенсійних програмах сягає 30–50%.

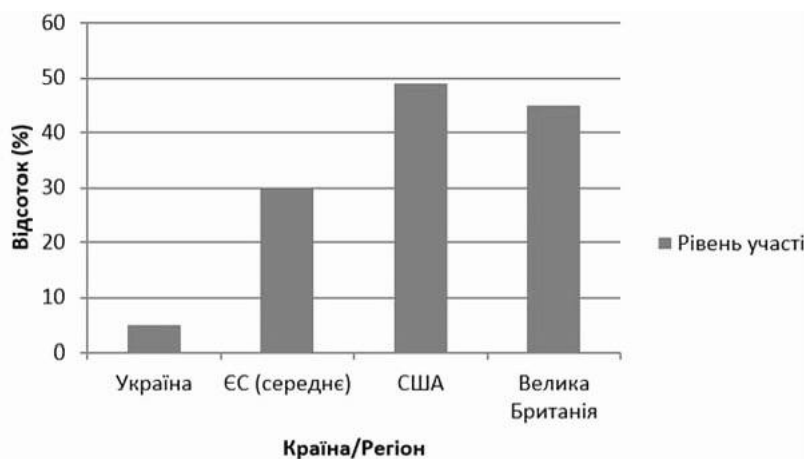

Рис. 2.5. Рівень участі економічно активного населення у НПФ

Джерело: складено/побудовано за даними [1]

Багато громадян не володіють достатньою інформацією про принципи роботи НПФ, механізми нарахування пенсійних виплат та можливості отримання додаткового доходу від довгострокових інвестицій. Відсутність активної інформаційної кампанії та ефективних програм підвищення фінансової обізнаності поглиблює проблему, оскільки значна частина населення не розглядає НПФ як надійний механізм накопичення пенсійних коштів [24].

Через економічні труднощі значна частина громадян не має змоги регулярно відкладати кошти на пенсію, оскільки основні доходи спрямовуються на поточні витрати. Особливо це стосується осіб із середнім та низьким рівнем доходу, які не можуть дозволити собі добровільні пенсійні накопичення через нестабільну економічну ситуацію та низький рівень заробітних плат.

Вирішення проблеми недостатньої довіри до НПФ вимагає комплексного підходу, зокрема посилення державного контролю за діяльністю фондів, удосконалення законодавчої бази, запровадження механізмів гарантування внесків, а також проведення активної інформаційної кампанії для підвищення рівня фінансової грамотності населення [25]. Лише за умови створення прозорості та стабільної системи недержавного пенсійного забезпечення можна досягти зростання довіри населення та підвищення рівня залученості громадян до цієї форми пенсійних накопичень.

Правове регулювання діяльності НПФ в Україні залишається недосконалим, що створює значні ризики для стабільного розвитку системи добровільного пенсійного забезпечення. Основним законодавчим актом у цій сфері є Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», проте його положення містять низку суперечностей і не враховують сучасні виклики. Зокрема, відсутні ефективні механізми захисту прав вкладників у разі ліквідації фонду, що знижує рівень довіри населення. Чинне законодавство недостатньо стимулює розвиток довгострокових пенсійних накопичень,

оскільки податкові пільги для учасників НПФ є обмеженими, а процедура отримання пенсійних виплат залишається складною та бюрократизованою [26].

На відміну від банківських депозитів, які підлягають компенсації Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, внески до НПФ не мають аналогічної системи захисту. В разі банкрутства фонду або недобросовісного управління активами учасники можуть втратити свої накопичення. Така ситуація значно знижує привабливість недержавного пенсійного забезпечення та створює ризики для його подальшого розвитку.

Недосконалий державний нагляд за діяльністю НПФ є ще однією серйозною проблемою. Повноваження НКЦПФР у сфері нагляду є обмеженими. Не забезпечено належний моніторинг фінансового стану НПФ, що може призводити до зловживань з боку адміністраторів та компаній з управління активами. Відсутність оперативних механізмів реагування на порушення та недостатня прозорість у звітності фондів також створюють ризики для учасників системи.

Проблеми правового регулювання стосуються також інвестиційної політики НПФ. Чинні нормативні акти містять жорсткі обмеження щодо структури інвестиційних портфелів, що знижує гнучкість управління активами та не дозволяє досягати оптимальної дохідності [27]. Значна частина активів має бути розміщена у державні облігації, що обмежує можливості диверсифікації та збільшення доходності вкладень. Відсутність чітких вимог до рейтингів корпоративних облігацій, у які можуть інвестувати НПФ, створює потенційні ризики вкладення коштів у ненадійні фінансові інструменти.

Реформування правового регулювання НПФ та вдосконалення механізмів державного нагляду є необхідною умовою для забезпечення стійкості та розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Запровадження ефективних механізмів захисту пенсійних накопичень, створення системи гарантування внесків, посилення контролю за діяльністю

фондів і спрощення регуляторних процедур сприятиме підвищенню рівня довіри населення та зростанню кількості учасників НПФ [28].

В умовах національної економіки, що характеризується високими ризиками та нестабільністю, НПФ змушені орієнтуватися на низку обмежених активів, таких як державні облігації та депозити в банках. Ці інструменти, хоча й забезпечують певну стабільність, мають низьку прибутковість, що обмежує можливості для досягнення високих доходів на пенсійні накопичення учасників.

Обмеження на інвестиції в акції, корпоративні облігації та інші більш ризиковані, але потенційно прибуткові активи, значно знижують загальний рівень доходності. Існуючі нормативні вимоги не дозволяють НПФ вільно вибирати фінансові інструменти, що відповідають сучасним економічним умовам та потребам ринку. В результаті, значна частина активів НПФ інвестується в облігації внутрішньої державної позики, дохідність яких в умовах економічної стагнації та низьких процентних ставок залишається досить низькою, що прямо впливає на розмір пенсійних виплат для учасників.

Фінансові інструменти на ринку нерухомості в Україні не є достатньо доступними та не забезпечують високої прибутковості через низьку ліквідність та обмежену кількість доступних об'єктів для інвестицій. Усе це створює ситуацію, коли навіть у найбільших НПФ, які мають великі обсяги пенсійних активів, збереження стабільності та виконання зобов'язань перед учасниками часто досягається за рахунок надмірної консервативності портфеля, що знижує потенційні доходи.

Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні стикається з проблемою відсутності ефективних податкових стимулів як для громадян, так і для роботодавців, що суттєво обмежує її розвиток. В умовах добровільного характеру участі в НПФ економічні стимули відіграють ключову роль у мотивації населення до накопичення додаткової пенсії. Проте чинна податкова політика не створює достатніх переваг для громадян, які інвестують у власне

пенсійне забезпечення, та для підприємств, які могли б здійснювати пенсійні внески на користь своїх працівників [29].

На сьогодні фізичні особи можуть включати власні пенсійні внески до складу податкової знижки, проте розмір такої знижки є обмеженим. Відповідно до Податкового кодексу України, громадяни мають право зменшити оподатковуваний дохід на суму внесків до НПФ, але не більше 18% від мінімальної заробітної плати на місяць. Це занадто низька сума, яка не створює достатнього стимулу для добровільних пенсійних накопичень, особливо в умовах економічної нестабільності та обмежених фінансових можливостей населення.

Щодо роботодавців, вони також не мають достатніх податкових стимулів для участі в системі недержавного пенсійного забезпечення. Хоча внески, що сплачуються підприємствами на користь працівників, не обкладаються єдиним соціальним внеском та включаються до складу валових витрат, цього недостатньо для масового поширення корпоративних пенсійних програм. На відміну від розвинених країн, де роботодавці активно використовують механізм пенсійного співфінансування та отримують податкові пільги за підтримку працівників у формуванні накопичень, в Україні така практика є малопоширеною.

Неефективність податкових стимулів також негативно позначається на загальному рівні розвитку НПФ. Без належної мотивації з боку держави громадяни не поспішають приєднуватися до системи, а роботодавці не зацікавлені у створенні корпоративних пенсійних програм. Відсутність потужних стимулів уповільнює зростання активів НПФ, що, у свою чергу, обмежує їхні можливості для інвестування та забезпечення стабільної доходності.

Для стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення необхідно запровадити більш гнучкі та ефективні податкові механізми. Це може включати збільшення розміру податкової знижки для фізичних осіб, розширення переліку податкових пільг для підприємств, які здійснюють

пенсійні внески, а також запровадження додаткових державних стимулів для роботодавців, що підтримують добровільні пенсійні програми. Тільки за умови створення привабливих умов для накопичення пенсійних коштів можна забезпечити активне зростання НПФ та підвищення рівня охоплення населення системою недержавного пенсійного забезпечення [30].

Таким чином, розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні стримується низкою системних проблем, серед яких ключовими є низький рівень довіри населення до НПФ, недосконалість правового регулювання, обмеженість фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів та відсутність ефективних податкових стимулів. Недостатня поінформованість громадян, нестабільність фінансового ринку та слабкий державний нагляд знижують привабливість системи та стримують її поширення. Брак прибуткових і диверсифікованих інвестиційних механізмів обмежує можливості фондів забезпечувати високий рівень доходності, що негативно впливає на розмір майбутніх пенсійних виплат. Водночас недосконала податкова політика не створює достатніх стимулів ані для громадян, ані для роботодавців, що знижує темпи зростання системи та обмежує її вплив на загальну пенсійну модель країни. Усунення цих бар'єрів вимагає комплексного реформування регуляторного середовища, посилення захисту прав вкладників і розширення інвестиційних можливостей для НПФ.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Напрями підвищення ефективності діяльності та залучення населення до НПФ

Низький рівень фінансової грамотності населення є одним із ключових факторів, що стримує розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Багато громадян не усвідомлюють важливості завчасного накопичення пенсійних коштів і мають недостатні знання про механізми функціонування НПФ, їхні переваги та можливі ризики. Відсутність розуміння довгострокових фінансових стратегій призводить до того, що значна частина населення сподівається виключно на державну солідарну пенсійну систему, яка не може забезпечити гідний рівень життя після виходу на пенсію.

Для вирішення цієї проблеми необхідно активізувати інформаційну кампанію, спрямовану на популяризацію системи недержавного пенсійного забезпечення. Важливу роль у цьому процесі повинні відігравати як державні установи, так і приватні фінансові організації. Запровадження освітніх програм з фінансової грамотності в навчальних закладах, проведення спеціалізованих тренінгів для працівників, розробка доступних та зрозумілих інформаційних матеріалів про переваги НПФ можуть значно підвищити рівень обізнаності населення [31].

Створення онлайн-платформ, мобільних додатків і персоналізованих пенсійних калькуляторів дозволить громадянам оцінювати майбутній рівень пенсійних виплат, аналізувати можливі сценарії накопичень і приймати зважені фінансові рішення. Активне залучення засобів масової інформації, соціальних мереж та державних інформаційних ресурсів дозволить сформувати у населення позитивне сприйняття системи НПФ.

Необхідно забезпечити прозорість діяльності недержавних пенсійних фондів, що сприятиме зміцненню довіри з боку громадян. Регулярне оприлюднення інформації про фінансовий стан НПФ, рівень прибутковості інвестицій та ефективність управління активами сприятиме підвищенню довіри до системи. Посилення ролі регуляторних органів у контролі за діяльністю фондів та забезпечення відкритого доступу до аналітичних звітів про функціонування ринку є важливими умовами успішного розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Ефективна система недержавного пенсійного забезпечення неможлива без дієвих економічних стимулів, які заохочують громадян та роботодавців до участі в пенсійних накопиченнях. Податкові пільги знижують фінансове навантаження на вкладників і стимулюють довгострокові інвестиції у недержавні пенсійні фонди. В Україні, хоча законодавство передбачає певні податкові стимули, вони є недостатньо розвиненими та не забезпечують масового залучення населення до добровільних пенсійних накопичень.

Одним із ключових заходів, що може підвищити популярність НПФ, є розширення податкових відрахувань для фізичних осіб, які здійснюють пенсійні внески. В деяких країнах ЄС та Північної Америки громадяни мають можливість зменшувати свій оподатковуваний дохід на суму пенсійних внесків або отримувати податковий кредит, що безпосередньо зменшує суму сплаченого податку. В Україні можна запровадити аналогічну систему, розширивши перелік витрат, які підлягають податковому вирахуванню, та збільшивши граничний розмір неоподатковуваних внесків [32].

У розвинених країнах практика запровадження податкових стимулів для роботодавців, які здійснюють внески до недержавних пенсійних фондів на користь своїх працівників, є поширеною, оскільки компанії отримують можливість зменшувати базу оподаткування або користуватися іншими податковими пільгами. В Україні доцільно розглянути механізм, за якого внески роботодавців до НПФ не оподатковуватимуться єдиним соціальним

внеском або податком на прибуток підприємств, що сприятиме розвитку корпоративних пенсійних програм.

Можна передбачити податкові стимули для самозайнятих осіб та підприємців, які роблять пенсійні накопичення. Враховуючи, що ця категорія працюючого населення часто позбавлена доступу до корпоративних пенсійних схем, їм варто надати особливі пільгові умови щодо оподаткування доходу, якщо частина коштів спрямовується до НПФ.

Розширення податкових пільг не лише підвищить рівень довіри до системи недержавного пенсійного забезпечення, а й сприятиме формуванню сталої культури добровільних пенсійних накопичень. У поєднанні з ефективною інформаційною політикою це дозволить значно збільшити рівень участі громадян у НПФ, що, у свою чергу, зміцнить фінансову стійкість всієї пенсійної системи України.

Розвиток корпоративних пенсійних програм є важливим напрямом удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення, оскільки дозволяє залучити до добровільних накопичень більшу кількість працівників та підвищити рівень їх соціальної захищеності. У багатьох країнах світу корпоративні пенсійні програми є поширеною практикою, що забезпечує стабільні додаткові джерела доходу для працівників після виходу на пенсію. В Україні ж така форма пенсійного забезпечення розвинена недостатньо, що пояснюється відсутністю дієвих стимулів для роботодавців і працівників.

Заохочення роботодавців до участі у співфінансуванні пенсійних накопичень може стати важливим механізмом збільшення загального рівня пенсійних заощаджень. Одним із можливих заходів є запровадження системи податкових пільг для компаній, які роблять внески до НПФ на користь своїх працівників. Внески роботодавців можуть бути звільнені від оподаткування податком на прибуток підприємств або не обкладатися єдиним соціальним внеском, що дозволить компаніям використовувати такі програми як інструмент мотивації персоналу [33].

Важливим елементом розвитку корпоративних пенсійних програм є впровадження механізмів спільного фінансування, коли працівник робить внески до НПФ, а роботодавець додає певний відсоток до цієї суми. Така модель активно застосовується у країнах Європейського Союзу, США та Канаді, де працівники мають змогу отримати додаткові пенсійні накопичення завдяки підтримці з боку роботодавців. Запровадження подібної практики в Україні могло б значно підвищити рівень залученості громадян до системи НПФ.

Необхідно вдосконалити механізми правового регулювання корпоративних пенсійних програм. На законодавчому рівні варто розширити можливості для створення корпоративних НПФ, зробивши їх більш гнучкими та привабливими для бізнесу. Важливо також спростити адміністрування таких програм, щоб компанії не несли зайвих бюрократичних витрат при управлінні пенсійними внесками працівників.

Розвиток корпоративних пенсійних програм і активне залучення роботодавців до співфінансування пенсійних накопичень сприятиме зміцненню всієї системи недержавного пенсійного забезпечення. Це не лише підвищить рівень соціального захисту працівників, а й сприятиме зменшенню навантаження на державну пенсійну систему, що є важливим фактором фінансової стабільності країни в довгостроковій перспективі.

Ефективне функціонування недержавного пенсійного забезпечення значною мірою залежить від якості нормативно-правового регулювання, яке має забезпечувати прозорість діяльності недержавних пенсійних фондів та високий рівень довіри до системи. В Україні правове регулювання НПФ потребує суттєвої оптимізації, оскільки чинне законодавство містить певні прогалини, що створюють ризики для вкладників та стримують розвиток добровільних пенсійних накопичень [34].

У багатьох країнах із розвиненою системою недержавного пенсійного забезпечення існують спеціальні гарантійні механізми, які страхують внески учасників від можливих зловживань або фінансових втрат. В Україні

доцільним було б запровадження системи державного чи колективного страхування пенсійних накопичень, що сприяло б підвищенню рівня довіри населення до НПФ.

На законодавчому рівні варто зобов'язати НПФ регулярно публікувати деталізовану фінансову звітність, у якій чітко відображатиметься структура активів, прибутковість інвестицій та розмір адміністративних витрат. Така практика є загальноприйнятою в Європейському Союзі та США, де НПФ підзвітні як регуляторним органам, так і самим учасникам.

В Україні функції контролю за діяльністю НПФ виконує Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, однак її повноваження потребують розширення, зокрема у частині оперативного реагування на порушення та застосування ефективних санкцій до недобросовісних учасників ринку. Необхідно створити незалежний орган або спеціалізовану службу з моніторингу діяльності НПФ, яка б здійснювала комплексний аналіз їхньої фінансової стабільності [35].

Використання цифрових технологій та автоматизація процесів у сфері недержавного пенсійного забезпечення є важливим чинником підвищення ефективності роботи недержавних пенсійних фондів та залучення більшої кількості учасників. У сучасних умовах громадяни очікують швидкого та зручного доступу до фінансових послуг, тому впровадження цифрових платформ для реєстрації, управління рахунками та моніторингу інвестицій може значно покращити користувацький досвід.

Автоматизація процесу реєстрації учасників НПФ дозволяє значно спростити доступ до системи недержавного пенсійного забезпечення. Впровадження електронної ідентифікації та цифрового підпису дає можливість громадянам швидко долучатися до НПФ без необхідності відвідування фізичних офісів та заповнення великої кількості паперових документів. Подібні механізми вже активно використовуються у сфері банківських та страхових послуг, що свідчить про їхню ефективність.

Цифровізація управління пенсійними рахунками є ще одним важливим напрямом розвитку. Розробка спеціалізованих мобільних додатків та веб-платформ дає змогу учасникам НПФ у режимі реального часу перевіряти стан свого пенсійного рахунку, переглядати історію внесків, аналізувати прибутковість активів та змінювати параметри своїх накопичень. Завдяки цьому громадяни отримують більше контролю над своїми фінансами, що сприяє підвищенню довіри до системи.

Автоматизовані системи моніторингу інвестицій дозволяють підвищити прозорість діяльності НПФ. Використання штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання може сприяти оперативному аналізу ринкових тенденцій, управлінню ризиками та оптимізації інвестиційних стратегій. Цифрові платформи можуть надавати учасникам регулярні аналітичні звіти, що дозволить їм краще розуміти, як саме використовуються їхні пенсійні накопичення [36].

Отже, підвищення ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів та залучення населення до системи НПФ потребує комплексного підходу, який включає підвищення фінансової грамотності, запровадження додаткових податкових стимулів для громадян та роботодавців, а також розвиток корпоративних пенсійних програм. Важливим кроком є також оптимізація нормативно-правового регулювання для забезпечення прозорості та довіри до НПФ, а також використання цифрових технологій для автоматизації процесів реєстрації та управління пенсійними рахунками. Заохочення роботодавців до співфінансування пенсійних накопичень та створення сприятливих умов для розвитку корпоративних пенсійних програм сприятимуть підвищенню рівня залученості громадян до системи недержавного пенсійного забезпечення.

3.2. Розвиток інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів як фактор їхньої стійкості

В Україні наразі існують значні обмеження щодо доступних фінансових інструментів для інвестування пенсійних коштів, що призводить до зниження ефективності розміщення активів та обмежує можливості отримання вищої дохідності. Розширення спектра інвестиційних інструментів дозволить НПФ ефективніше управляти ризиками та забезпечувати стабільне зростання пенсійних накопичень.

Одним із перспективних напрямів диверсифікації є збільшення частки інвестицій у корпоративні цінні папери, зокрема акції стабільних та перспективних компаній, що мають високу капіталізацію та прогнозовану прибутковість. У багатьох розвинених країнах пенсійні фонди активно інвестують у фондові ринки, отримуючи значний прибуток від зростання вартості активів та виплати дивідендів. В Україні ж законодавчі обмеження та недостатня розвиненість фондового ринку ускладнюють використання цього механізму, що вимагає відповідних реформ.

Розширення можливостей для інвестування в інфраструктурні та інноваційні проекти забезпечує довгострокову стабільну дохідність. У міжнародній практиці пенсійні фонди часто фінансують великі транспортні, енергетичні та соціальні проекти, які гарантують надійне повернення інвестицій. В Україні необхідно створити сприятливі умови для таких вкладень, зокрема шляхом розробки спеціальних програм державно-приватного партнерства за участі НПФ [37].

Доступ до глобальних ринків капіталу дозволяє значно розширити можливості диверсифікації та зменшити ризики, пов'язані з економічними коливаннями всередині країни. Багато європейських та американських НПФ активно використовують механізми інвестування в іноземні акції, облігації та індексні фонди, що забезпечує стабільну дохідність навіть у періоди економічної нестабільності. Для українських пенсійних фондів необхідно розробити відповідне нормативне забезпечення, що спростить процес виходу на міжнародні ринки.

Спрощення законодавчих обмежень щодо інвестування пенсійних активів у корпоративні облігації, міжнародні фінансові інструменти та альтернативні інвестиції є важливим кроком для підвищення ефективності роботи недержавних пенсійних фондів. Наразі законодавче регулювання в Україні значно обмежує можливості диверсифікації інвестиційного портфеля НПФ, що змушує фонди вкладати кошти переважно в низькодохідні державні облігації або банківські депозити. Це негативно впливає на прибутковість пенсійних накопичень, що своєю чергою знижує довіру населення до системи недержавного пенсійного забезпечення.

Розширення можливостей для інвестування в корпоративні облігації є одним із ключових напрямів удосконалення системи. У розвинених країнах пенсійні фонди активно використовують цей інструмент для забезпечення стабільного доходу, оскільки корпоративні облігації можуть мати вищу прибутковість порівняно з державними цінними паперами. Для України необхідно розробити нормативну базу, що передбачатиме чіткі критерії відбору емітентів, які мають високий кредитний рейтинг та стабільні фінансові показники, що гарантуватиме надійність таких вкладень.

Доступ до глобальних ринків капіталу дозволить українським НПФ використовувати більш ефективні механізми диверсифікації ризиків та отримувати стабільний дохід навіть у разі економічної нестабільності всередині країни. Багато зарубіжних пенсійних фондів інвестують у міжнародні індексні фонди, акції провідних компаній світу та облігації надійних іноземних емітентів, що дає змогу забезпечити довгострокову дохідність. Для реалізації цього напрямку в Україні необхідно лібералізувати валютне регулювання та спростити процедури виходу НПФ на міжнародні ринки [11].

У багатьох країнах активи розвитку альтернативних інвестицій, таких як венчурні фонди, нерухомість, інфраструктурні проєкти та приватний капітал, є важливим компонентом інвестиційних портфелів пенсійних фондів, оскільки вони мають потенціал для високої прибутковості та захисту від інфляційних

ризиків. В Україні ж законодавчі обмеження не дають можливості повною мірою використовувати цей потенціал. Для зміни ситуації необхідно розробити спеціальні нормативні механізми контролю, що забезпечать надійність таких інвестицій та захист інтересів учасників пенсійних фондів.

Ефективний контроль з боку регуляторних органів дозволяє запобігати фінансовим ризикам, шахрайству та неналежному управлінню пенсійними активами. Чинна система контролю має низку недоліків, зокрема недостатню оперативність виявлення проблемних активів і слабку систему попередження ризиків.

В Україні значна частина коштів НПФ розміщується в державні облігації, банківські депозити та інші консервативні інструменти, однак через обмежену диверсифікацію інвестицій існує ризик низької прибутковості. Водночас недостатньо врегульоване питання інвестування у корпоративні облігації та міжнародні активи. Для посилення контролю необхідно розробити механізми рейтингової оцінки активів, які дозволять об'єктивно визначати їхню якість і надійність.

Ризик-менеджмент у діяльності НПФ також вимагає удосконалення. Наразі в українському законодавстві відсутні чіткі вимоги до системи внутрішнього контролю в НПФ, що може призводити до непрозорого прийняття рішень щодо управління активами. Необхідно запровадити обов'язкове використання сучасних методик оцінки ризиків, включаючи стрес-тестування портфелів, аналіз кредитних ризиків та оцінку ліквідності активів. Варто посилити вимоги до кваліфікації управителів пенсійними активами та запровадити систему регулярного аудиту НПФ з незалежною експертизою.

Використання сучасних цифрових технологій дозволить забезпечити ефективний моніторинг інвестиційних портфелів НПФ у режимі реального часу, що значно підвищить оперативність реагування на можливі фінансові загрози. Доцільно запровадити обов'язкове оприлюднення звітності щодо

якості активів і рівня ризиків, що сприятиме підвищенню прозорості діяльності фондів та довіри з боку населення [2].

Посилення державного контролю за якістю активів і ризик-менеджментом у діяльності НПФ є необхідною умовою для забезпечення стабільності системи недержавного пенсійного забезпечення. Вдосконалення нормативно-правового регулювання, запровадження ефективних механізмів оцінки активів, використання сучасних підходів до управління ризиками та впровадження цифрових технологій дозволять значно зміцнити фінансову стійкість НПФ і підвищити рівень довіри до них серед громадян.

Запровадження механізмів гарантування мінімальної дохідності пенсійних накопичень є важливим кроком для підвищення надійності системи недержавного пенсійного забезпечення та зміцнення довіри громадян до НПФ. У багатьох країнах така практика застосовується для захисту вкладників від фінансових ризиків, пов'язаних з інвестуванням коштів у ринкові активи. Запровадження гарантій дозволяє мінімізувати ймовірність втрат заощаджень через несприятливі коливання ринкової кон'юнктури або неефективне управління активами.

Резервний фонд акумулюватиме частину прибутку НПФ у періоди сприятливої економічної ситуації та використовуватиметься для покриття можливих збитків у кризові періоди. Подібні моделі застосовуються, наприклад, у Швейцарії та Німеччині, де встановлені мінімальні гарантії прибутковості пенсійних активів, що дозволяє знизити ризики для вкладників.

Державне страхування мінімальної дохідності передбачає створення гарантійної установи, що компенсуватиме частину втрат учасників НПФ у разі невиконання фондом зобов'язань. В Україні цей механізм міг би бути впроваджений за аналогією з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, який захищає банківські депозити. Важливим питанням залишається джерело фінансування такого гарантійного фонду: можливими варіантами є відрахування з прибутку пенсійних фондів або залучення бюджетних коштів [15].

Ефективною альтернативою може бути запровадження механізму мінімального гарантованого інвестиційного доходу, коли НПФ зобов'язані забезпечувати рівень прибутковості не нижчий за визначений індикатор, наприклад, середній рівень інфляції або ставку за державними облігаціями. Це дозволить зберігати реальну вартість пенсійних накопичень і запобігати їх знеціненню. Такий підхід вимагає удосконалення методик ризик-менеджменту та більш ефективного контролю за інвестиційною діяльністю НПФ.

Запровадження механізмів гарантування мінімальної дохідності пенсійних накопичень сприятиме зростанню довіри до системи недержавного пенсійного забезпечення та стимулюватиме громадян до активнішої участі у програмі добровільних пенсійних заощаджень. Водночас важливо знайти баланс між рівнем гарантій та можливостями інвестування, щоб не обмежувати потенціал НПФ до отримання вищих доходів.

Створення сприятливих умов для розвитку фондового ринку є важливим фактором підвищення інвестиційних можливостей для недержавних пенсійних фондів. Високорозвинений фондовий ринок дозволяє НПФ ефективніше розподіляти активи, зменшувати ризики та забезпечувати стабільне зростання пенсійних накопичень. Для цього необхідно розширити доступ до фінансових інструментів, зокрема корпоративних облігацій, акцій стабільних компаній та інструментів із захистом від інфляції [38].

Відсутність великої кількості ліквідних інструментів обмежує можливості диверсифікації інвестиційних портфелів НПФ і призводить до їхньої концентрації на консервативних активах, таких як державні облігації. Для виправлення цієї ситуації необхідно стимулювати розвиток корпоративного сектору та створювати умови для виходу нових емітентів на фондовий ринок, що сприятиме збільшенню варіантів інвестування для пенсійних фондів.

Законодавче вдосконалення правил функціонування ринку капіталу також є важливим аспектом створення сприятливих умов для розвитку

фондового ринку. Прозорість операцій, посилення захисту прав інвесторів та вдосконалення регулювання біржових механізмів сприятимуть підвищенню довіри до ринку та активнішій участі в ньому інституційних інвесторів, зокрема НПФ. Розвиток вторинного ринку цінних паперів підвищить їхню ліквідність і дозволить НПФ швидше реагувати на зміну ринкових умов.

Інтеграція українського фондового ринку в міжнародні фінансові системи сприятиме залученню іноземного капіталу, що може розширити інвестиційні можливості для НПФ. Запровадження міжнародних стандартів корпоративного управління, фінансової звітності та біржової діяльності створить умови для більшої відкритості та привабливості ринку для зовнішніх інвесторів. Важливим кроком у цьому напрямі є активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями та регуляторами, що дозволить запозичити кращі практики функціонування ринку капіталу [39].

Таким чином, розвиток інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів є ключовим фактором їхньої фінансової стійкості та прибутковості. Для підвищення ефективності інвестицій необхідно диверсифікувати портфель активів, розширюючи доступ до високоприбуткових фінансових інструментів, корпоративних облігацій, міжнародних активів та альтернативних інвестицій. Спрощення законодавчих обмежень щодо інвестування та посилення державного контролю за якістю активів сприятиме зниженню ризиків та збільшенню довіри до системи. Важливим напрямом є запровадження механізмів гарантування мінімальної дохідності пенсійних накопичень, що забезпечить захист вкладників від ринкових коливань. Створення сприятливих умов для розвитку фондового ринку та інтеграція його у міжнародні фінансові системи сприятимуть розширенню інвестиційних можливостей НПФ та підвищенню загальної стійкості системи недержавного пенсійного забезпечення.

ВИСНОВКИ

Проведене у бакалаврській кваліфікаційній роботі дослідження дало змогу сформулювати такі висновки.

При визначенні сутності, принципів та функцій недержавного пенсійного забезпечення було встановлено, що воно є добровільною накопичувальною системою, яка відіграє роль доповнення до солідарної пенсійної системи України та сприяє фінансовій стабільності громадян у постпенсійному періоді. Система базується на принципах добровільності, накопичувальності, прозорості, справедливості та гарантування захисту пенсійних коштів, що забезпечує ефективне управління активами.

Аналізуючи функціональні аспекти недержавного пенсійного забезпечення, було виявлено, що основними його функціями є накопичувальна, інвестиційна, соціальна, розподільча та стабілізаційна. Вони забезпечують економічну підтримку громадян, сприяють зростанню добробуту населення та загальному економічному розвитку країни.

У ході дослідження було встановлено, що взаємозв'язок між недержавною та загальною пенсійною системою в Україні реалізується через трирівневу модель. У цій моделі недержавне пенсійне забезпечення виконує роль додаткового джерела пенсійних виплат, зменшуючи навантаження на солідарну систему та підвищуючи її фінансову стійкість.

Аналіз світового досвіду засвідчив, що ефективне функціонування систем недержавного пенсійного забезпечення в розвинених країнах ґрунтується на жорсткому державному контролі, обов'язковій диверсифікації активів, прозорості звітності та наявності механізмів гарантування виплат. Найбільш успішні моделі діють у США, Великій Британії, Німеччині, Нідерландах і Швеції.

Порівняльний аналіз українського законодавства з міжнародними стандартами виявив низку недоліків, зокрема відсутність системи гарантування пенсійних накопичень, обмежені податкові стимули та

недостатній контроль з боку держави. Це засвідчує необхідність удосконалення нормативного регулювання шляхом гармонізації із законодавством ЄС, посилення нагляду та впровадження додаткових гарантій.

У результаті дослідження було з'ясовано, що в Україні функціонують відкриті, корпоративні та професійні недержавні пенсійні фонди, кожен з яких орієнтований на окрему цільову групу. Адміністрування та управління активами здійснюють спеціалізовані компанії, а контроль за їхньою діяльністю забезпечується державними органами.

Динаміка розвитку НПФ свідчить про позитивні тенденції: зростання кількості фондів та учасників, збільшення обсягу активів, які у 2023 році досягли 4,5 млрд грн. Інвестиційна діяльність фондів зосереджена на державних облігаціях, банківських депозитах і корпоративних облігаціях. Проте рівень залученості населення залишається низьким, що потребує додаткових стимулів.

Виявлені системні бар'єри розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні, серед яких – низький рівень довіри до НПФ, обмежений вибір інвестиційних інструментів, недосконала податкова політика, слабкий державний нагляд та низька поінформованість громадян.

Для підвищення ефективності функціонування НПФ необхідний комплексний підхід, що включає підвищення фінансової грамотності, впровадження податкових стимулів для громадян і роботодавців, розвиток корпоративних пенсійних програм, а також цифровізацію управлінських процесів.

Подальший розвиток інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів має здійснюватися шляхом диверсифікації активів, зменшення законодавчих обмежень, посилення контролю за якістю активів і впровадження механізмів гарантування мінімальної дохідності. Це дозволить зміцнити довіру до системи та забезпечити її фінансову стабільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IMF. (2017). Reforming Ukraine's pension system. *IMF Country Report* No. 17/84. Retrieved from <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2017/084/article-A002-en.pdf>
Електронна бібліотека МВФ
2. Офіційний веб-сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. Дата оновлення: 01.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
4. RePEC. (2016). Foreign experience of pension system reforming and possibility of its application in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2(3), 18–22. Retrieved from <https://ideas.repec.org/a/bal/journal/2256-074220162318.html>IDEAS/RePEC
5. Ptashchenko, L., & Isazade, N. (2023). State regulatory policy to ensure inclusive values in the field of non-state pension insurance in Ukraine. *Proceedings of Azerbaijan High Technical Educational Institutions Journal*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=4508851>SSRN+1
6. Інформація про стан та розвиток недержавного пенсійного забезпечення України. Звіти Накомфінпослуг за 2011-2019 рр. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>.
7. Лондар С. Л., Лондар Л. П. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Фінанси України*. 2011, № 9. С. 45–58.
8. Пікус Р.В., Хемій А.С. Реформування пенсійних систем зарубіжних країн: досвід для України. *Фінансові послуги*. 2017. No2, с.6-10.
9. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення. URL: <http://www.dfp.gov.ua/732.html>.

10. Juridica International. (2017). The pension system of Ukraine: On its way to a fundamental reform. *Juridica International*, 26, 103–112. Retrieved from https://www.juridicainternational.eu/article_full.php?uri=2017_26_103_the-pension-system-of-ukraine-on-its-way-to-a-fundamental-reformJuridicaInternational
11. Жернаков В. В. Пенсійне забезпечення: Навч. посіб. /За ред. В. В. Жернакова. Харків, 2013. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2013/Pr_0025.pdf.
12. Visit Ukraine. (2024). International pensions for Ukrainians: Who has to submit documents of survival to the pension fund to receive payments? Retrieved from <https://visitukraine.today/blog/5230/international-pensions-for-ukrainians-who-has-to-submit-documents-of-survival-to-the-pension-fund-to-receive-payments>
13. Пікус Р. В., Циганок А.О. Ризики інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Грудневі читання. Стійкість бізнесу і добробут домогосподарств: фінансові та соціальні аспекти: збірник тез доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції. 1-2 грудня 2022 року, м. Київ. За заг. ред. Н.В. Приказюк. Київ. 2022. Вип. XIV. С 80-82.
14. OECD. (2024). Safeguarding the sustainability of the Ukrainian pension system. Retrieved from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/safeguarding-the-sustainability-of-the-ukrainian-pension-system_7dafdf76/fc202a7e-en.pdfOECD
15. Васьківська К. В., Данилюк О. І. Удосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні. Бізнесінформ, 2015. №11. С. 190-194.
16. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>.
17. Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Пікус Р. В. та ін. Страхування: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. Київ: Знання, 2008. 1019 с.

18. Baltija Publishing. (2023). Transformation of Ukraine's pension system against the background of European integration and post-war reconstruction. Retrieved from <https://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/583>
19. Ріппа М., Шимко Я. Економічна природа недержавних пенсійних фондів. Економічний вісник університету. 2019. № 41. С. 162–170. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-162-170>.
20. Cheberyako, O., Achkasova, S., & Jedynak, T. (2023). Implementation of non-state pension provision in Ukraine in the system of strengthening social protection. *Ekonomika*, 102(2), 121–125. Retrieved from <https://www.journals.vu.lt/ekonomika/article/view/30762journals.vu.lt+1journals.vu.lt+1>
21. Пікус Р. В., Циганок А. О. Формування системи пенсійного забезпечення в розвинених країнах. Інвестиції: практика і досвід. 2023. № 6. С. 131–139. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/64/50>.
22. Багацька К.В., Н.І. Дем'яненко. Бюджетна система: Навч. посіб. / За ред. Т.А. Говорушко. Львів: Магнолія 2006. 296 с.
23. VoxUkraine. (2024). Pension system in Ukraine: Citizens' perspective. Retrieved from <https://voxukraine.org/en/pension-system-in-ukraine-citizens-perspectiveVoxUkraine>
24. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
25. World Bank. (2005). Provision of voluntary private pension schemes in Ukraine: Review and recommendations. Retrieved from <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/129911468110975788/provision-of-voluntary-private-pension-schemes-in-ukraine-review-and-recommendationsWorld Bank>
26. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результати досліджень. USAID. URL:

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.

27. West Invest Group. (n.d.). Pension system of Ukraine. Retrieved from <https://www.westinvestgroup.com.ua/en/non-state-pension-provision/pensijna-sistema-ukrajiniwestinvestgroup.com.ua>

28. Гончаренко Н. І., Кравець М. А. Особливості інституціональної структури фондового ринку Польщі в умовах трансформаційних змін глобального фінансового середовища. Проблеми економіки. 2017, №1. С. 8-14. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-1_0-pages-8_14.pdf.

29. Приймак І., Вишивана Б. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення. Світ фінансів. 2019. № 3(60). С. 121–138. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.55-31>.

30. Національні рахунки (ВВП). Держстат України. URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm.

31. Дзямулич М., Чиж Н. Особливості функціонування системи недержавних страхових пенсійних фондів в Україні. Економічний форум. 2020. № 1. С. 135–140. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-1-19>.

32. Інформація про стан та розвиток недержавного пенсійного забезпечення України на 30.09.2020. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>.

33. Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/12286.html>.

34. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. Дата оновлення: 02.09.2023 р.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1058-15>.

35. Ткаченко Н. Вектори розвитку інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 1(17). С. 200–206. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-1\(17\)-200-206](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-1(17)-200-206).

36. Інфляційний звіт. Квітень 2023 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q2.pdf?v=4.
37. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. Проект USAID Трансформація фінансового сектору. 2019. http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf.
38. Ринок фінансових послуг: підручник / кол. авторів; ред. Н. В. Приказюк; Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2019. 757 с.
39. Недержавні пенсійні фонди: хто пропонує найбільшу дохідність під час війни. МінФін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/03/24/102840278/>.
40. Третяк Д. Д. Суперечності розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. Вип. 1. С. 89-93.